

De Mariënburg

Een beetje Duitsland filatelist kent de prachtige zegel uit 1924 waarop de Mariënburg staat afgebeeld (*afb.1*). In dit artikel zullen zowel de geschiedenis van dit imposante kasteel als een vleugje van de postgeschiedenis van de stad Mariënburg aan de orde komen.

De Mariënburg werd in 1274 gesticht door de ridders van de Duitse Orde, en twee jaar later de aangrenzende stad met dezelfde naam. De Duitse Orde was gesticht in 1180 (*afb.2*) als geestelijke orde. De ridders moesten onder meer de gelofte van kuisheid afleggen, en leefden min of meer als monniken. Oorspronkelijk opgericht om te helpen bij de bevrijding van het Heilige Land werd de orde later ingezet om in het zuid-oosten van het toenmalige Hongarije (nu het zuid-oosten van Transsylvanië in Roemenië) de Turken tegen te houden. Vanaf 1232 waren de ridders, op verzoek van Hertog Konrad van Mazovië en met toestemming van Paus en Keizer, ingeschakeld bij het bestrijden en kerstenen van de Prussen in het gebied dat later bekend zou staan als Oost-Pruisen. Ze versloegen de Prussen, veroverden hun hele gebied en stichtten daarin een eigen staat onder leiding van de Hoogmeester van de Duitse Orde. Die was alleen verantwoording schuldig aan de Paus. Het hoofdkwartier van de Orde bevond zich eerst in Venetië, maar werd in 1309 verplaatst naar de Mariënburg. Het kasteel moet er ook in zijn eerste fase al bijzonder imposant uit hebben gezien, maar met de uitbreiding na 1309 was het zonder meer het grootste van Europa.

In 1454 kwam een aantal steden uit het gebied van de Orde in opstand, en onderwierp zich aan de koning van Polen. De Mariënburg hield stand tot 1466, toen ook het kasteel onder diens gezag kwam te staan, en bevorderd werd tot koninklijke residentie. Dat bleef het tot 1771 toen Frederik de Grote van Pruisen (*afb.3*) bij de eerste Poolse deling het “afvallige” stuk van Pruisen weer terugkreeg, onder de naam West-Pruisen. Hij had weinig empooi voor zo’n ouderwetse vesting, en het hele complex dreigde te vervallen en als steengroeve gebruikt te gaan worden, zoals met zoveel middeleeuwse burchten was gebeurd.

Aan het eind van de achttiende eeuw verscheen echter de jonge architect Friedrich Gilly (*afb.4*) ter plaatse. Zijn vader was directeur van de Pruisische “Rijksgebouwendienst” en kreeg de opdracht na te gaan wat er met de Mariënburg moest gebeuren: slopen of voor een ander doel bestemmen? De jonge Friedrich benutte de tijd om tekeningen te maken van wat hij in het kasteel zag. Die tekeningen werden vervolgens in Berlijn door Friedrich Frick verwerkt tot gekleurde etsen, die een grote indruk op het publiek maakten. In één klap stond de Mariënburg op de kaart als een uniek voorbeeld van de gotische baksteenbouw en een symbool voor het trotse Pruisische verleden. Slopen was definitief niet meer aan de orde. Integendeel: het kasteel hoorde voorgoed bij het nationale erfgoed.

We slaan nu een eeuw over en bevinden ons in de vroege jaren '20 van de twintigste eeuw. Onder de bepalingen van het Verdrag van Versailles is de *Freie Stadt Danzig* (FSD) in het leven geroepen, en de rivier de Nogat (een zijarm van de Weichsel) vormt nu de grens tussen het uitgebreide Oost-Pruisen en de FSD. De postzegel in *afb.1* geeft dus het beeld van de Danzigse kant van de Nogat.

Een andere bepaling van Versailles regelde een volksstemming in een groot deel van het bij het Duitse Rijk gevoegde deel van West-Pruisen, het *Abstimmungsgebiet Marienwerder*, bij Duitslandverzamelaars zeker bekend. Daarin lag ook de stad Marienburg. We zien daar dus ook de typische Marienwerder-postzegels in gebruik. In *afb.5* ziet u Mi-Nr 8 met stempel van Marienburg 1, en nr 3 van Marienburg 2. Interessant is dat er ook een postkantoor Marienburg 3 bestond.

Dat lag echter op de westoever van de Nogat, en kwam dus onder de FSD te vallen. Dankzij onze *Sammlerfreund* Ton Hulkenberg¹ kan ik u ook daarvan een afstempeling tonen, en wel op Danzig Nr 7 (*afb.6*). U ziet dat, postaal gesproken, de stad steeds werd aangeduid als Marienburg (Westpr), ook al bestond West-Pruisen strikt genomen helemaal niet meer.

De volksstemming op 11 juli 1920 liep, zoals bekend, uit op een grote overwinning van Duitsland. Van die feestelijke dag kan u geen filatelistisch blijk laten zien, maar wel een noodgeldbiljetje (*afb.7*). Op de ene kant wordt de

siegreiche Volksabstimmung gememoreerd en op de andere kant beieren de klokken boven het oude kasteel: *deutsch, deutsch*.

Een gevolg van Versailles was dus dat Marienburg plotseling een grensstad was geworden, met douanekantoor en al. De brief waarvan *afb.8* een fragment laat zien werd op 19 maart 1938 verzonden

van Rosenberg (Westpr) naar Arnhem. Krachtens de deviezenregeling werd de brief in Marienburg *zollamtlich* geopend, en weer dichtgeplakt met een plakstrook, die dat duidelijk maakte. De afstempeling, die hier fungeert als een soort briefzegel, laat nog iets aardigs zien dat in dit verband relevant is. Men kon vanuit Marienburg drie maal per dag *visumfrei* per bus naar Danzig, de dichtstbijzijnde grote stad, reizen. Een dergelijk stempel werd ook gehanteerd in het wat noordelijker gelegen Elbing.

In 1926 vierde de stad Marienburg haar 650-jarig bestaan. Dat moest natuurlijk gevierd worden, en dat gebeurde onder andere met een van de mooiste Sonderstempel die ik in mijn verzameling heb. U ziet het in *afb.9* twee maal op een typische verzamelaarskaart, gefrankeerd met het drukwerkertarief van 3 Pf.

En zo komen we weer terug bij de bijna mythische betekenis die de Marienburg in de Duitse geschiedenis had gekregen. Op een *Bildpostkarte* uit 1931 (*afb.10*) vinden we als onderschrift bij de foto *Marienburg, die Burg im Osten*, "de burcht in het Oosten".

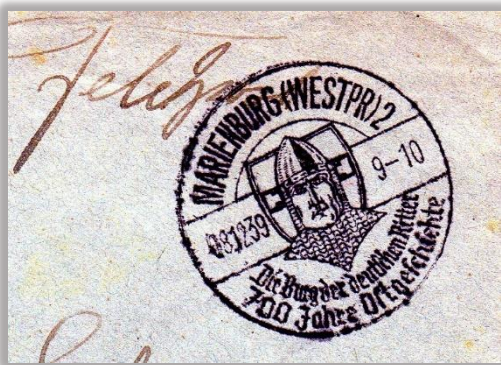
Die drang naar het Oosten², die in het Derde Rijk onder meer leidde tot de catastrofale inval in de Sovjet-Unie, zien we merkwaardig genoeg ook al terug op een ander noodgeldbiljetje uit juli 1920 (afb.11). Een groep ridders trekt langs de Marienburg, en zingt daarbij in het Nederduits:

Naer Ostland willen wir riden,
Naer Ostland willen wir mee,
Al over die groene heiden.

U herinnert zich nu waarschijnlijk uit ons aller Michel Spezial dat de naam Ostland ook werd gekozen voor het Rijkscommissariaat dat de veroverde gebieden in de Baltische Staten en (een deel van) Wit-Rusland bestuurse.

Aan het eind van de jaren '30 kwam in Marienburg een stempel (afb.12) in gebruik met daarop een geharnast ridder voor het witte schild met een zwart kruis van de Duitse Orde.

Als onderschrift staat erbij: *Die Burg der deutschen Ritter / 700 Jahre Ostgeschichte* – weer zo'n suggestief Duits woord dat moeilijk in het Nederlands is te vertalen.

In 1940 verscheen ook nog een *Sonderstempel* ter gelegenheid van de *Einholung der Fahnen des deutschen Ritterordens* op 19 mei (afb.13). Dit betrof in feite een vorm van bedrog. In het Wawelkasteel in Krakau hadden voor de Duitse bezetting recente reconstructies gehangen van vaandels die de Poolse koning in 1410 had buitgemaakt in de door hem gewonnen slag bij Tannenberg³. Het leek de Duitsers een aardig plan die vaandels "thuis te brengen" in de Marienburg, alsof die origineel waren, - terwijl al bekend was dat dat onjuist was⁴. Zo gezegd, zo gedaan, en de geplande plechtigheid ging gewoon door.

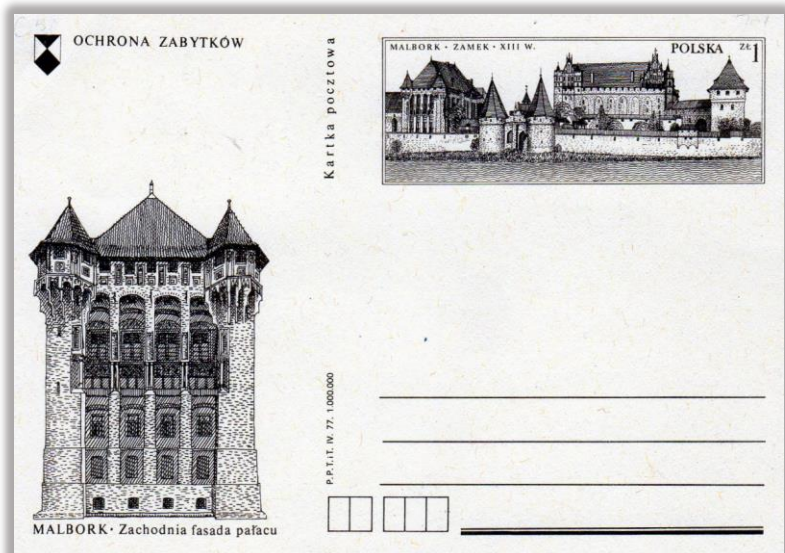
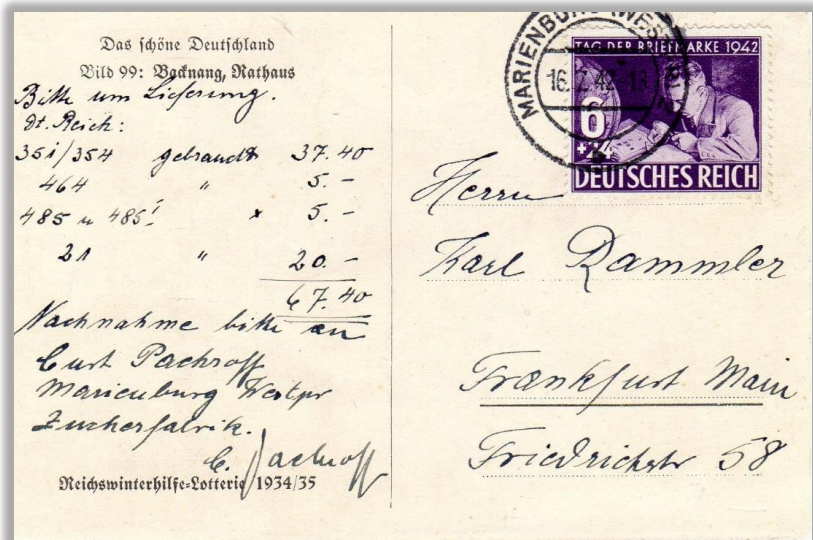
Bij alle geweld van nazisme en oorlog doet het wat merkwaardig aan dat er in Marienburg ook nog filatelisten actief waren. Van een van hen, een zekere Carl Pachroff, is een kaart in mijn verzameling terecht gekomen (afb.14). Op 16 juli 1942

bestelde hij in Frankfurt een aantal postzegels van het Duitse Rijk, en frankeerde zijn kaart heel passend met de zegel ter ere van de Dag van de Postzegel van dat jaar

Die 700 jaar Duitse *Ostgeschichte* klopten wel zo ongeveer. Zoals we gezien hebben, begon die "Oostgeschiedenis", althans voor Pruisen, in 1232. In de laatste jaren van het Derde Rijk kreeg Marienburg nog een nieuwe versie van het stempel. In afb.14 laat ik u dat zien op een brief die is afgestempeld op 2 januari 1945 (afb.15). Nog in diezelfde maand naderde de opmars van het Rode Leger de Marienburg. In het *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht* lezen we onder 28 januari: *Bei Marienburg Kämpfe um das Schloss*, en onder 3 februari nog dramatischer: *Kämpfe in der Marienburg*⁵ Verder wordt het kasteel niet meer genoemd. Het bleef achter als een treurige ruïne.

Na de oorlog begon Marienburg aan een nieuw, Pools bestaan onder de naam Malbork, en begon ook het herstel, en uiteindelijk de restauratie van het aloude kasteel. Die is gebeurd met veel respect voor de geschiedenis van het bouwwerk, zonder verdoezeling van de enorme schade uit 1945. Een briefkaart uit 1977 toont het in volle glorie (afb.16). In 1997 werd de Marienburg, nu Zamek w Malborku genaamd, op de lijst van Unesco Werelderfgoed geplaatst.

¹ Ton Hulkenberg voegde nog toe dat Marienburg 3 een zeer tijdelijke naam was voor dit postkantoor. Vóór 1913 en na 1920 heette het Kalthof.

² Ik heb over dit onderwerp een artikel geschreven in *Deutsche Post* 21/1, onder de titel “Besucht den Osten”.

³ Over de Slag bij Tannenberg (in feite waren het er twee) heb ik een artikel geschreven dat gepubliceerd is in *Filatelie* van juli/augustus en september 2014.

⁴ Zie over deze geschiedenis het Wikipedia-artikel *Deutschordensbanner der Schlacht bei Tannenberg*.

⁵ Mijn bron is hier het boek *Die Niederlage 1945, Aus dem Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht*, geredigeerd door Percy Ernst Schramm, dtv, 1962.